

25 чылдың август
1-де үнүп эгелзэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 69
(18802)

2016 чылдың
июнь 23
четверг

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

Электронпуг почта:

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

ИЮНЬ 22 — Сактыышкынның болгаш кажыыдалдың хүнү

МӨҢГЕ ОТТУҢ БААРЫНГА

Совет Эвилелинче немец-фашисттер Германияның оор-у-биле 1941 чылдың июнь 22-де халдаан хүнүн Россия Федерациязының бирги Президентизи Борис Николаевич Ельцинниң 1996 чылдың июнь 22-де Чарлыы-биле июнь 22-н хүнүн Сактыышкын болгаш кажыыдалдың хүнү кылдыр бектеп ааткан.

Бүгүн Россия Федерациязының, Республиканың бүгү-ле албан-амалдарының Күрүнө тутарын эртеден эгелзеш бадырган. 1418 хүн чок үргүлчүлөп келген Ада-чурттуң Улуг дайынынга Совет Эвилелинче 27 миллион хире чонун чидирген. Оң түңнелинде муң-муң хамааты-айындан бертик-межел, инвалид-чоок кижилерин чидирген. Конц-лагерьлерге хоругдадып алгаш, хөйү-өлүп, чиир чем чогуңдан аштап турганнар. Бичии чаштардан эге-леш, ушпа кырганнар чедир на-зымаагыларны концлагерьлерниң ичинде муң-муңу-биле сывы-п турган. Дайын сөөлүндө барда Совет Эвилелинниң хоорай,

суурлары долузу-биле узуткаттынып, улуг когаралга таварышкан.

Ынчангаш 75 чыл бурунгаар эгелзэн ол улуг хай-халапты база катап каттавазын чедип алыр дээш, бүгү-ле бар күжүн база катап хан төгүүшкүнүг дайын болбазын, өөскүвезин дээш, кижилер төрелгетенин угаан-сарыылдыг кижилери чогуур хемчеглерни ап чорудуп турар.

Бистиң Тыва Республиканың чону бүгү Россияның чону-биле бир дөмей, дүүн эртенгиниң 11 шакта Кызылдың Тиилелге шөлүңге Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң, тыва эки турачыларга тураскаалдың Мөңгө одунга кажыыдалдың боодал чечектерин Ада-чурттуң Улуг дайынының, тылдың киржикчилери, республиканың удуртукчулары, кызылчылар салган.

Сактыышкынның болгаш кажыыдалдың митингинге Тыва Республиканың Баштыңының албан-хүлээл-гезин күүседип турар Ш.В. Кара-оол чүве чугаалааш, Ада-чурттуң Улуг дайынынга дузалажыры-биле Тыва Арат Республиканың Х дугаар Улуг Хуралының кежигүннери дайын эгелзэн хүнде-ле чыылгаш, Совет Эвиле-

линге даштыкы чурттардан эң бир ду-гаарында бүгү тала-биле дуза кадарын илереткен күрүнө болган. Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тывадан ниитизи-биле 4 муң ажыг совет хамаатылар, 220 ажыг тыва эки турачылар сеткилин кыйгызы-биле киришкенин чугаалаан.

Республиканың шериг комиссары Ю.И. Марков чүве чугаалааш, Мөңгө оттуң тураскаалыга чечектерни, гирляндиларны, боодал чечектерни салы-рын Тиилелге шөлүңге чыгып келген Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринден, ол үеде тылга ажилдап турган хоочуннардан дилзэн. Оларның соонда кызыгаар шериглери, Федерал-дыг айыыл чок чорук албанның, Онза байдалдар яамызының ажилдакчыла-ры, Афган дайынның хоочуннары, во-лонтерлар, шкопачылар боодал-боо-дал чечектерни Мөңгө оттуң баарынга салганнар.

Ол-ла хүннүң кежээ Кызылдың Тиилелге шөлүңге дайынның киржикчилеринге тураскаадып, 1 муң хире кызылчылар, хоорайның аалчылары чулаларны кыыскаан.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Хүннүң медээлери

ИНТЕРНАТ-БАЖЫҢНАР СЕПТЕЛГЕЗИНГЕ 11 МЛН. РУБЛЬ

Тываның Чазаа инвалидтер болгаш хоочуннарның социал албан черлеринге 2016 чылда капитал септелге чорударының програм-мазын бадылаан. Ында көрдүнгени-биле 279 инвалидтер болгаш назылап кырааннар чурттап турар оран-саваларның септелгезинге ниитизи-биле 11 млн. рубльди үндүрер. Ол акша-хөреңгиниң чартындан хөй кезин — 6,93 млн. рубльди Хайыраканның бажың-интернадының ийи корпусунуң капитал септелгезинче чорудар. Аңаа бажыңнарның таваан быжыглаар, ханаларын болгаш дээвирип гипсокартон-биле шывар, чаа шала салыр, эрги соңгаларны пластик соңгалар-биле солугур болгаш электри удазыннарны бүрүнү-биле чаартыр.

Бүрүннүң психоневрологтуг интернадынга 2,7 млн. рубль көрдүнгөн. Оң кышкы үеде чылыг, таарымчалыг болурунга чылыдылга болгаш суг хандырылгазының системазын чаартып солугур. Интернаттарның материал-техниктиг баазанын быжыглаар ажилдар октябрь айга чедир доозулган турар ужурлуг.

Кызылдың бажың-интернадынга реабилита-ция дериг-херекселдери садарынга 1,3 млн. хире рубль көрдүнгөн. Оон аңгыда ажилдавайн турар 110 пенсионер Тываның Күш-ажыл яамызын таварыштыр компьютер билиглеринге бо чылын тускай курстарга өөренип алыр аргалыг болур.

gov.tuva.ru

ЭРЛЯНЬ ХООРАЙДАН ААЛЧЫЛАР

Дүүн Кыдаттың Иштики Моолу Автоном-нуг районнуң Эрлянь хоорайының Улусчу чазааның төлээлери хоорайның мэриниң оралакчызынга баштаткан Кызылга келген.

Төлээлериң составында оон ыңай даш-тыкы херектер департаментизиниң, Эрлянь хоорайның коммерцияга хамаарышкан айтырыл-лар талазы-биле килдизиниң удуртукчулары кирип турар. Аалчыларны Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралы болгаш хоорайның мэри уткуп хүлээп алган.

Кыдаттан келген төлээлериң планында Тываның ажил-херек каттыжылгалары-биле, Тываның күрүнө университетиниң удуртукчула-ры-биле ужуражылгалар, Тываның үндөзүн культу-ра төвүңге, Тыва Республиканың Национал музейинге, «Азия төвү» скульптура-архитектура комплекзинге барып чедери көрдүнгөн.

tuvaonline

КАРА-ХӨЛГЕ ЧЕР ШИМЧЭЭШКИНИ

Красноярскиниң геология болгаш мине-ралдыг чиг эттиң эртем-шинчилел институтунуң медээлээни болза, июнь 20-де 20 шак 20 минута турда Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунуң Кара-Хөл суурнуң 15 км чөөн тала-зынга магнитудазы 3,8 балл чер шимчээшкени демдеглеттинген. Дүрген медээлер езугаар чер кырының чайгылышкыны эскертинмээн, кемдээн кижилер болгаш буступ үрелген черлер чок. Электри болгаш чылыг хандырылгалары база харылзаа үзүктел чок ажилдап турар.

Ниитизи-биле 2016 чылдың эгезинден тура Тывага магнитудазы 3 баллдан ажыг 13 чер шимчээшкени демдеглеттинген.

ТР-де ОБЯ-ның кол эргелели.

Июнь 22 – Ада-чурттуң Улуг дайынының эгелээн хүнү

«САКТЫЫШКЫН ЧЫРЫЫ»

75 чыл бурунгаар, 1941 чылдың июнь 22-де, кандыг-даа баш удур дыңнадышкын чокка, оор езу-биле фашисттер Германия Совет Эвилелинче халдаан.

Тыва Арат Республика ол медээни улуг килең-биле хүлээп ал, фашисттер Германияга удур дайын чарлаар талазы-биле шиитпирни баштай-ла хүлээп алган күрүнө болган. Чер санынга Кызыл Шериге белек чыыр пунктуларны тургузуп, дайынчыларга чыгыш тон, хол-хаптар даараар болгаш кидис идиктер өйүп, муң-муң малды Саян артында фронтуга дуза кылдыр чоргускан.

Дөрт чыл, 1418 хүн болгаш дүн, уламчылаан бо дайынга ССРЭ 27 миллион ажыг кижилерин чидирген-даа болза, тирилелгени чедип алган. Аңаа, тирилелге, Тываның чонунуң кириген үлүү база улуг. 200 ажыг тыва эки турачылар дайынче аъттанып, Украинаның хоорайсуурларын хосташкан. Хары черге бажын салганнар-даа хей, төрөөн Тывазыңга чанып келгеш, улус ажил-агыйыңга шылгараңгай ажилдап чорааннар-даа бар. Бо хүннерде

оларның аттарын мөңгедип, тыва эки турачыларга тураскаал тургузар талазы-биле ажил кидин түлүк чоруп турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының эгелээн хүнүн сактыышкын болгаш кажыдалдың хүнү кылдыр бүдүн чуртта демдеглеп, ол хүн күрүнө туктарын бадырып, бо дайынга киржип чорааннарга тураскаалдарга чечек салыр езуалдарны эрттирген.

Чырык чер кырынга эң хей чидиргилг болган бо дайын дугайында сактыышкыннар сая-сая кижилерниң сеткил-сагыжыңга арткан. Олар, дайынның херчилери, моон соңгаар мындыг дайын болбазын дээш тайбыңны, эп-чөптү суртаалдап чоруур.

Июнь 22-де Кызылда Тирилелге шөлүңгө чечек салыышкынының езулалы эрткен. Кежээ 21 шакта Тирилелге шөлүңгө «Сактыышкын чыры» (Свеча памяти) деп бүгү-российки акцияга база чон хей болган.

Айлаң ДАРЖАА.

ЧЕДИИШКИННЕР БАР-ДАА БОЛЗА, АМ-ДАА ЭКИЖИДЕР

Эмчи ажилдакчызының хүнүңгө тураскааткан хуралга Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол чыылганнарга байырын чедиргеш, күрүнө шаңналдарын тывыскан.

Тыва — чаштарның төрүттүнери-биле мурнуку черде, чурттакчы чонун, ие-чаштың өлүп хораар чоруу кызырылган, кижилерниң назы-хараы узаан, «Кадыкшыл маршруду» төлөвилел боттанып турар регион.

«Земский доктор» төлөвилел езугаар эмчилер көдээ чонга ачы-дузазын чедирер дээш суурларже ажилдап чоруп турар. Регистратураларның ажылын экижидер хемчеглер алдынган. Шолбан Кара-оол ол чедиишкиннерде эмчилерниң үлүүн айытпышаан, чидиг айтырылганы шиитпирлээрин база сагындырган. Сөөлгү үеде ыжык аарыгларындан өлүр чоруктуң саны көвүдээнин айтып, кадык камгалалыңга аарыгны эге чадазында илередип тодарадыр ажилдарны экижидерин күзөөн. Кадык камгалалыңга шуут дорт хамаарышпас-даа болза, орук-транспорт озал-ондаандан

кижилерниң өлүр чоруун эвээжидири чугула деп чугаалаан. Ол ышкаш республикадан дашкаар аарыг кижилер эмнедип чорбас кылдыр ажилды организаастаарын чагаан. Ынчан специалистер кайы-бир черже чоруур күзел чок болур.

Шолбан Кара-оол Эмчи ажилдакчызының хүнүңгө мергежилиниң тергилеринге күрүнө шаңналдарын тывыскан. Хей чылдарда үе-түннелдиг күш-ажылы дээш бөлүк эмчилер болгаш эмчи ажилдакчылары шаңнал-макталдарны алганнар.

ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

УРУГЛАР ЭШТИР ЧЕРЛЕРНИ ХЫНААР

Бо чылын Тываның кадыкшылга лагерьлериниң үжүңгө уруглар эштип дыштаныр пляжтарны кылыры планнаттынып турган. Июнь 21-де Россияның ОБЯ-зының Тыва Республикада биче хемчээлдиг хемелерге Күрүнө инспекциязы (ГИМС) Тожу кожуунда «Азас» уруглар лагерин хынал көргөш, ийи улуг хажыдышкынны тыпкан. Ол чүп дээрге, пляжга эштип болур черлерниң кызыгарын демдеглөвээни база эштип билбес уругларга бичи хөөлбектерни тускайлавааны.

Ынчангаш техниктиг хыналда соонда «Азас» лагеринде пляжты ажыглаарын Күрүнө инспекциязы чөлшээрвезен. Кадыкшылга лагериниң удуртулганыңга пляжты чогуур езу-биле дериириниң дугайында негелде салдынган.

Июнь 25-те шак-ла ыңдыг хыналданы инспекторлар Чагытай хөл чанында «Орленок» лагериниң пляжыңга болгаш июнь 30-де – Мөңгүн-Тайга кожуунда «Ак-Хөл» кадыкшылга лагериниң пляжыңга чорудар.

Июнь 27 — Россияга Аныяктар хуура

ЧАГЫТАЙГА ЧАЙГЫ ЧЫЫШ

Студентилер чыгышче аъттаныптарының мурнунда.

Июнь 20-де Тываның Күрүнө университетиниң күш-культура болгаш спорт факультетиниң бирги курузунуң доозукчулары Чагытай хөлдүң девискээринге чайгы чыыш эрттирери-биле аъттаныпканнар.

Олар «эзеңги тевериниң» кыры турда чеде бергеш, бөлүктүң куратору, аныяк башкы Саяна Орлановна Күжүгет-биле ужуражып, ажил-ижиниң дугайында сонугап чугаалаштым.

С.Күжүгет Таңды кожуунуң Бай-Хаак ортумак школазын дооскаш, Хабаровскиниң күш-культура болгаш спорт академиязынче өөренип кирген. Школалар чылдарындан-на спортка хандыкшылдыг болгаш ук академияны бергедээшкиннер чок чедиишкинниг дооскаш, Тываның Күрүнө университетиниң күш-культура болгаш спорт факультетинге ийи чыл бурунгаар ажилдап чедип келген. Бо чайгы чыышче чоруп турар бөлүк ооң бир дугаар куратор бооп алган бөлүү. Аныяк башкы бодунуң студентилериниң дугайында мынчаар чугаалады:

— Эрткен өөредилге чылында бирги курсче ниитизи-биле 28 киж, оларның иштинде 5 уруг, артканнары оолдар, 20-зи бюджеттиг, 8-и төлөвилелгилер олуттарже өөренип кирген. Чыл дургузунда демнежи кады ажилдап келгенивистиң түннелинде өөредилгеге, хей-ниити ажилдарыңга база университеттиң иштинге болуп эртип турган спортчу маргылдааларга, эртем-практиктиг конференцияларга-даа чедиишкиннеривис хей болган.

Бөлүктө барык киж бүрүзү спортка хандыкшылдыг деп чугаалап болур. Оларның хей кезин спорттуң чүгле чаңгыс хевиринге эвес, а үш-дөрт янзы хевирлеринге сонугалдыглар. Бирги курска өөренип кээрде, школага-ла спорт мастеринге кандидаттың деңгелин күүседипкен спортчуларывис

бар. Оларга кикбоксерлар Алдын, Олча Монгуш хажы. Күдөр Алдын бо «Спорт мастери» атты алган. Тыва-даа, хосту хурештерге мөгелеривис Сат, Аяс Сат, Илья Кызы Сеңги Дак-Хөө, Ангараггуш; черниң уг-шиин тыва спорт мастеринге кан, Айгуль Кувезин, бут бөмбичик атлетикага, хаактаа тергилерин Мерген Мо Чаяна Монгуш, Ай-Хаагылар, Дарыма Саая, адаар болза, бүдүн бөл студентилериниң шултууда аттарын адап болур дизе, факультетивистиң ла мында спортчулар өөтурар дээрзин херчилеп. Чайгы үеде бистиң спортчуларывис Чагытай хөлгө танмышаан, күш-дамы дадыктырып, спорттуң бүрү хевирлеринге маргы мөөрейлерни эрттирерлер.

Светлана ООР

Авторнуң тырттырган

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың күрүнө шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы болгаш кадык камгалал адырыңга чедиишкиннери дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Елизавета Орус-ооловна КУЖУГЕТТИ — Тыва Республиканың «Кызыл кожуунуң төп эмнелгези» күрүнениң бюджет кадык камгалал албан чериниң «Сукпак сумузу» суурда школаның хүндүскү стационар эмчи амбулаториязының фельдшери;

Севээн Кертик-Караевна МОНГУШТУ — «Өвүр кожуунуң төп эмнелгези» Тыва Республиканың күрүнениң бюджет кадык камгалал албан чериниң дүрген медицина дузазының фельдшери;

Оксана Борисовна МОНГУШТУ — «Республиканың кеш аарыглар диспансери» Тыва Республиканың күрүнениң бюджет кадык камгалал албан чериниң амбулаторлуг-поликлиниктиг салбырының улуг медицина сестразы;

Светлана Николаевна САРЫГЛАРНЫ — «Кызыл кожуунуң төп эмнелгези» Тыва Республиканың күрүнениң бюджет кадык камгалал албан чериниң уругларның соматика салбырының медицина сестразы.

Кадык камгалал адырыңга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың кадык камгалалының

алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты сыры болза:

Евгения Борисовна ТИМЧЕНКО — «Республиканың №1 эмнелгези» Тыва Республиканың күрүнениң бюджет кадык камгалал албан чериниң гериятрия салбырының эргелекчиси;

Тамара Бмыжаповна ШИРИПЕЙ — «Республиканың №1 эмнелгези» Тыва Республиканың күрүнениң бюджет кадык камгалал албан чериниң Регионалдыг хан-да төвүнүң №1 неврология салбырының невролог эмчизи.

Кадык камгалалын сайзырадырыңга үлүг болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы Тыва Республиканың «Шылгараңгай» ажилы дээш» медалы-биле шаңнаары болза;

Роза Кыргысовна ШИРШИНАНЫ — «Республиканың №1 эмнелгези» Тыва Республиканың күрүнениң бюджет кадык камгалал албан чериниң эндокринология салбырының эндокринолог эмчизи.

Тыва Республиканың Баштыңы хүлээлгезин түр күүседип турар Ш.КАРА-О

ТУРАЗЫНДА ЧАҢНАП-ЛА ТУРАР

2015 чылдың август 19-та «Тываэнергонуң» Тээли электромонтер Н.Н. Таргынны ажил үезинде тока тургаш, амы-тынындан чаңнап турган. Ол айыыл-халап дээш ажилдап турган өөрү Р.В. Салчак биле Х.И. Таргынны ажилдан № 81 чүүлдүң «д» пунктуну-биле үндүргөн. Херек турганда бо ажилчиннарны электротехника транспортуң электротехниканың начальниги Д.В. Двоглазов база оларга «Тываэнергонуң» инспекция бөлүмүнүн инженери Коваль деп ийи дарга объект тургаш чырыын үзе кестирип турган. Боттарының планда чок объектилерни, арта бөзүн чок абонентини орта алып албайн чыда-ла «Үзе тургаш, сывырындаан дүжүр тургаш» деп дужаал берген келинде өлүмнүг айыыл-халап болган. Н.Н. Чамыяң чаңнап турда көрүп турганда үстүндө ады кирген электротехник: «Бис көрбээн — деп мегелеп турар. Ол электромонтернүң өлгенинги ийи удуртукчу буруулуг, чүге олар Кызылдан сургакчы келгеш, электри энергиязын хандырбас объектилерни тургаш, ажилчиннарны адап тургаш үзе кестирип ан-дыр. Оларындыг дужаал дээр болза, электромонтер-боттары үзе кезе бээр звес.

2015 чылдың сентябрь 18-тиң № 656 дужаалында Х.И.Таргынны аарып турда-ла, эттине бээр үндүрер, а Р.В.Салчакты 22-де үндүргөш, Двоглазов биле Ковальды боттарының күзели-биле үне берген кылдыр кажар арганы ажылдап үндүргөн. Ынчангаш бо ийи дарга кандыг-даа хемчегге онаашпайн барган. Өске-даа харысалгалыг удуртукчулар чийк хемчеглерге онаашкан, чижээлээр, 3-кү кварталдың шаңнал акшазын албас дээн ышкаш. Шынында шын звес дужаал үндүргөн удуртукчулар бүгү харысалганы чүктээр ужурлуг звеспе?

2015 чылдың сентябрьда 4 кижини үндүрер дугайында дужаал үнгөн. Таргын биле Салчакты 81 чүүлдүң «д» пунктуну-биле үндүргөш, күш-ажыл дептеринде долузу-биле тайылбырлап каан. Күш-ажыл дептеринде ыңдыг бижиктиг кижини каяа-даа ажылга албас болган. Начальник В.Д. Найбыт-оол биле кол инженер Э.С. Савылды боттарының күзели-биле үндүргөн кылдыр бижээн.

Кажан бо оолдарның тайылбырын ап тургаш: «Амдызында мынчаар болзун, чоорту чүве оожургай бээр, катап хүлээп алыр бис» — деп мегелээш, ак саазына аттарын салдыртып ап турган. 6 ай эрткенде ААН «Тываэнергонуң» кол инженери Сатривановтан ажил айтырарга

тогбаан. Ковальды чүге катап хүлээп алганыл деп айтырыг тургузарга, «Тываэнергонуң» айыыл чок чорук начальнигиниң төрели-дир дээр болган.

Чок апарган электромонтер Таргынның өг-бүлезинде 5 кижиле бар. Р.В. Салчактың өг-бүлезинде — 4. Бо оолдар ажылдап турган үезинде сагындырыг, доңгулда-даа ап көрбээн улустур, ол хамаанчок шаңнадып-мактадып чорааннар. Судтажыр дээр, «Бичи үе эрте берзин, катап хүлээп алыр бис» — дээн, аңаа бүзүрээш, судашпааннар.

Бо сөөлгү чылдарда «Тываэнергога» каш-даа катап кижиниң амы-тыны-биле холбашкан айыыл-халаптар ажыл үезинде болгулаан. Сукпактың подстанциязынга — 1, Бай-Хаакка — 1.

2016 чылдың март 17-де №29 наряд-биле ажылдап турган Меңги Эрес-оолович Савылдың ийи холу өрттенген. Бо озалондакты чажыраы-биле ААН «Тываэнергонуң» директорунуң хүлээлгезин күүседип турар В.В. Иванов Ак-Довуракка келгеш, Меңгиниң адазынга «Оглуңар март 17-ден апрель 5-ке чедир төлөвир чок шөлээге олурган деп билдиреишкениг аттан салдыртып бериңерем» — деп дилеп келген. Меңгиниң ачазы ынаваан. Директор В.В. Иванов биле кол инженер Сатриванов боттарының ап турар акша-шалыңы хей бол-

гаш, ажилчиннарының социал байдалын херекке албас, кара туразында аажылап турар удуртукчуларга хамаарыштыр чогуур черлер хемчегден ап көрүңер. Боттарын камгаланыр дээш чүнү-даа кылып турарлар-дыр.

Мен бо «Тываэнергога» 40 ажыг чыл ажылдап келдим, сөөлгү чылдарда Сатриванов келген соонда, ажилымга ыйы-дышкын-даа эгелээн. Ам канчаар, маргыжышкын кылбайн бодум күзелим-биле үне бердим. Чогуу кадым байдалы-даа ажылдаарыңа таарымчалыг, күзелим-даа, шаг-шинээм-даа бар. Мени ыйыдып, кызып үндүрбээн болза, үстүндө айтыканым айыыл-халап-даа болбас турган боор.

Бо коллективтиң удуртукчуларының ажилчиннарыңа хамаарылгазы дыка багай. Сатриванов дээрзи чүгле коргудуушкун-биле ажылдаар кижиле-дир ол. Ажилчиннарның амыдыралы, ажил-ижи, амы-тыны дээш хоойлу езугаар удуртукчу кижиле харылаар ужурлуг звеспе. Бо коллективте удуртукчуларның ажил-агыйын сайгарып, ажилындан халаарыңа чедир хемчээп алыр үе келген. Бо талазы-биле чогуур черлер, яамылар, чазак сайгарылгадан кылып, түңнел үндүрерин манаар бис.

Владимир САЛЧАК,
күш-ажылдың хоочуну.
Бай-Тайга кожуун. Тээли суур.

ЧЫРГАКЫНЫҢ
ТӨЛЕПТИГ ОГЛУ —
МАТПА ХОМУШКУ

«Кижиле чурттуг, күш уялыг» боор чүве болгай. Матпа Сүмбүү оглу Хомушкунуң чырык көрүп төрүттүнгөн ие-чери, арыг агаарын тынып, кылаң кара суун ижип өскөн чер-чурту, чурумалдыг чараш Чыргакы хем. Шаанда Чыргакы сумузунга эге школа ажиттынганда, аңаа өөренип кирген баштайгы өөреникчилерниң бирээзи ол. Школаның чиге дужунда, хавак кырында, каш-ла базым черде ооң ойнап өскөн Ойнаар-Тейи ам-даа өөреникчилерниң, чонунуң хаактап, чуңгулаар ынак чери.

Ук школаны эртемден Матпа Сүмбүү оглу Хомушкунуң чырыктыгы ады-биле адаарының бүгү үндезиннери бар. Ооң кады төрөөн кыс думазы, 85 харлыг, Ленин ордениниң эдилекчизи Кувискаал Сүмбүү уруу Хомушкунуң акызы Матпаның ады-биле Чыргакы школаны адаарын күзеп, дилеп оор болду. Оларның төрүттүнгөн, хини тудуш чери — чурумалдыг Чыргакы хем уну. Хомушкунуң төрөл бөлүү Чыргакы суурда эңдерик.

Матпа Хомушкунуң Тываның чонунуң культуразын көдүрер, эртем-билиин сайзырадыр, интернационалчы эп-найралды быжыглаар, тыва дыл-домакты, езу-чаңчылдарны камгалап, хумагалаары дээш күжениш-кинниг, үре-түңнелдиг ажилдаанын дыка эки билер мен. Ооң сөс-домаа чарт, тода, үнү дыка чараш. Аажы-чаңы ажык, чазык, сөглээн сөзүн ыялап-ла күүседир, езулуг төлөптиг удуртукчу чүве.

Тыва АССР-ниң культура сайыды албан-дужаалга ажылдап тургаш, уран чүүлү бедиктиң бединче көдүргөн. Ол үелерде «Саян» ансамбли чүгле Тывага звес, СССР-ге алдаржып турду. Ооң киржикчилериниң саны 80-100 хире кижиле чедип турган. «Самбажык», «Он бир», «Хайыраан бот», «Долуманың хуулгазыны» дээш, өске-даа төөгүлүг, солун шиилерни хөгжүм-шии театрының артистери көдээниң чонунга көргүзүп турду. Ынчан уран чүүл езулуг-ла чонуну турган болдур ийин. 1955-1956 чылдарда Кызылга аныктарның болгаш студентилерниң республика фестивалы кайгамчык бедик көдүрүлүшкүннүг эрткен.

1950 чылдар үезинде яамылар турбаан, облүүс-комунуң чанында культура эргелели дээр турган. А кажан, 1961 чылда, Тыва АССР апарганда, яамыларны тургускан. Ооң бирээзи Культура яамызы ол. Матпа Сүмбүү оглу культура сайыдынга дыка үр чылдарда ак сеткилдиг, үре-түңнелдиг ажилдаан.

Матпа Сүмбүүевичиниң ада-иеси бурунгу Тываның Чыргакы сумузунуң хоочун чурттакчылары, үндезилекчилериниң бирээзи. Ачазы Сүмбүү Даңзын-маевич, авазы маадыр ие Бүрүңмаа Торлаевна Хомушкунуң 11 ажы-төлдү төлөптиг, мөзү-бүдүштүг кижилер кылдыр өстүрүп, кижизиткен.

Ынчангаш Чыргакы ортумак школаны эртемден Матпа Хомушкунуң ады-биле мөңгедип адап алылыңар деп күзеп каайн.

Оолак КАРА-САЛ.

Чөөн-Хемчик кожуун,
Чыраа-Бажы сумузу.

«Шынның сылдызы» мөөрейге

ПАССАЖИРНИҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУ — ЧОЛААЧЫДА

● Чидиг айтырыг

сөөлгү үеде республикада техниканың санының дээни-биле орук шим-кини нарыыдаан. Ылангыя сылал Кызылдың кудумчу-нда халдып турар Газель-мгежок болгаш кудумчу-де оварымчалыг болуру а.

Кызыл хоорайда чурттакчы аай-дедир аргыштыралы-20 ажыг маршрутта улуг устар болгаш Газельдер ап турар. Оларның хей кел-олуттуг Газельдер. Найы-да чурттакчы чоннуң саны олганындан маршруттарга ги болгаш кезээки үелерде ары берге. Ол үелерде тар Газельдин иштинде гиы кижиле тырлып алган р.

Орай иштинде болуп ту-өй авариялар машина-каның көвүдээнинде звес, дык чолаачыларның орук ээшкинин чедир сагыва-ыңдыг-даа болза бир чо-«Орук шимчээшкининиң лдыг байдалы хоорай иң кудумчуларының тар-и, оңгул-чиңгил орукта-» — деп чугаалааны база

ель иштинге чорааш, тыр-гаш чоруур таарымча чок лдан, 6, 6 «а» деп улуг старның маршрутун чүге Каа-Хемге чедир узадып с чүве ирги дээн улустун ын кижиле бо-ла дыңнай Ол шын харын. Ооң мур-8 дугаар деп маршруттуг с Кызыл хоорайның ТЭЦ амынга чедип турган-на. Шак ол ышкаш ыраккы мче база улуг автобустар

халдып турар апар болза, чонга дыка-ла эпиг болур ийик.

База бир нарын байдалда турар маршрут 13 дугаарлыг Енисейниң солагай эринде дача баар автобустар. Республиканың суурларында дачаже көжүп кээп турар чон хей. Олар дачада турумчуп, уруглар сад-тары болгаш школалар чогу-биле шупту хоорайда ажылдап, өөренип турар болгай. Ынчангаш хүннүң-не хоорайже аай-дедир аргыжып турарлар. Хоорайның өске районнарынче эртенги болгаш кезээки үеде аргыжары берге болза, а оларда хүнзедир ыңдыг. Шак ыңдыг таарымча чок аргыжып турар чоннуң байдалын эде көрүп болурунун аргазы кандыгыл?

Маршрут-биле акша ажыл-дап амыдыраары ыңдыг-ла бел-лен звес дээрзин кым-даа билер болгай. Хүнде кири ажылдап алган акшаның чартык кезии кывар-чаар материалдар, артык кезектерже үнер. Оон аңгыда чон аразынга кандыг аажы-чангыг кижилер турбас дээрли. Эзирик, элээр, чалчык, кажар дээш, кандызы-даа турар. Ынчангаш чолаачылар болгаш кондукторларның ажилыңа бергедээшкиннер хүннүң чы-гыы болуп турар. Чамдыкта Газельдерниң чолаачылары болгаш кондукторлары боттары чон аразыңа чаржынчыг чүүлдерни кылгылаптар таварылгалар база бар. Бо чүүлге хамаарыштыр бир-ле эжимниң чугаазын чижек-ке кирип көрейн.

Каш чыл бурунгаар Газельдин мурнунда чолаачы чанында олу-дунга олурупкаш, ол чанып бар чораан. Холунда туткан сумка-

ларның хейүндөн, иштинде би-чи ноутбук суп каан папказын соңга чанында хостуг черге каап алгаш, үнерде ону алырын утупкан болган. Ол дугайында чүгле бажыңыңа баргаш, сактып келген. Болган байдалды өөнүң ээзинге чугаалааш, дедир док-таамга кээп, демги Газельдин дедир эртерин манап турганнар. Газельдин дугаарын сактып ал-баан-даа болза, маршрутканың чолаачызы биле кондукторун танып тургаш, айтырып көөр аргазы бар. Элээр үр манап ча-дааш, Газельдер турар черниң төнчүзүнче баргаш, манаар деп шиитпирлеп алган. Газельдер доктаар төнчү чериниң бирээ-зинче, ол чоокта чурттап турар-бир эжин долгааш, чорудуп-кан. Ол эжи сактып чугаалааны Газельдин ажилдакчыларын тып алгаш, папка дугайында айты-рарга, көрбедивис дээр болган.

Ам читкени ол-дур, өске мур-нунга олурган улус алгаш барга-ны ол ыйнаан дээш идегел чок калган, канчап билер, кандыг улус олурганын сактыр чадавас, айтырып алыр-дыр дээш, манап турганнар. Имиртиней берген-де манаан Газели-даа келген. Ужурашкаш, айтырыг салырга, чолаачы биле кондуктор чиктии кончуг доңгун үн-биле харылап, Газель иштин көрүп болур бе дээрге база далажып турарын сагындырган.

«Чүвезин чидирген кижиле, чүс каралыг болгай» дээш күш-биле киргеш, дилеп эгелээн. Чүве-даа көзүлбес. Ам чок-тур дээш үнүп бар чорааш, эр кижиле болгаш билири ол боор, эжи оол чолаачының сандайының артында, көзүлбес черде кар-

манны үжээн соонда, папканы бо уштуп эккелген. Чолаачы: «Ону үжээк кандыг эргелиг сен, ынаар чол үжүңдүн, ашаа?!» — дээш, халдаар чыгыы. Кондуктор оол: «Ынаар канчап суп алыр кижиле сен, аамай» — деп, демгизин-че-даа хорадаар. Байдалдың чаржынчыын чанында турган өске Газель чолаачыларындан бээр көрүп турган. Экизи көргөн, кезээки үе болгаш, ийи-ле хире Газель турган. Ийи кижиле барык сүлчээлээр-даа чыгыы. Арай деп-ле оожургаан. Газельдин чолаачызы үүлгедиг кылганын-га ыядып, арны кызар тудум, олчазын алзыпкаш, хорадааны илдең, дүргөн-не ыңай болган.

Бо болуушкунуң дыңнааш, ол дораан чогуур албан чер-леринче чүге дыңнатпаанын айтырарымга, бодумнуң база буруум бар ыйнаан Газельге утуп каапкан дээр болду. Черле дыңнадыр турган-дыр ийин. Ам канчаар, чолаачының бир катап кылган частыры дээш үстүндө даргалар ооң ажылдаарын хо-руп каапса канчаар дээш, база кээргээн улус-тур. Пассажирниң кээргээчел сеткили-биле «херек үүлгеткен» чолаачы-даа, кон-дуктор-даа олчаан сагындырыг албайн, актыг улус бооп үне берген.

Мындыг таварылгада кым буруулуг болурул, эдин утуп каапкан пассажир бе азы кагдын-ган этти кадагалап суп кагбайн, бодунга хуужудуп ап чыткан ажилдакчы буруулуг бе? Бо ышкаш таварылгалар өске-даа маршруттарда ам-даа уламчы-лап турары чаржынчыг.

Сайсуу ДАРГЫН-ООЛ.

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

ТЫВА ЭКИ ТУРАЧЫ ОТ-ОЛ ООРЖАК

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, тыва эки турачы От-ол Доржу оглу Ооржак 1918 чылдың август 14-те ТАР-ның Барыын-Хемчик кожуунуң Саглы сумузунуң Саглы-Бажында каас-чараш бойдус чурумалдыг Оонача хемде чайлагга бөдүүн арат өг-бүлө Доржу Өденчик оглу биле Чыргал Чаш-оол уруу Ооржактарның өг-бүлезинге үш дугаар төлү, хеймер оглу бооп чаяттыңан.

От-ол Ооржактың угбазы Соскур Доржу уруу Ооржак 1908 чылдың май 8-те Ооржактарның өг-бүлезинге дун чаңгыс кызы бооп төрүттүнген. Оон бичиизи Төмүр Доржу оглу Ооржак. От-ол бичи чаш турда-ла, ачазы чокчааарга, авазы үш ажы-төлүн өскүсүрөтпейн өстүр азырап чорааш, От-ол 5-6 харлыг турда, чок апаарга, угбазы Соскур аалын эзлевишаан, ийи оол дунмаларын бут кырынга тургузуп, тыва улустуң мерген үлегер чугаазында «өскүзүндөн өлбөс» дижири, алышкыларны өзүп-доругуп, эзер дергизинден туттунуптар езулуг эрлер кылдыр угбазы, честези өстүрген. Угбазы Соскур Доржу уруу салым-чолун Седикей Бөлекей оглу Куулар-биле кадып, өг-бүлө тудуп, чурттап берген. Ажыл, амыдыралыңа ынак болгаш, эки чурттап, өг-бүлениң дун оглу Карарган, оон соонда оглу Дагба-Көк төрүттүнген. Үшкүзү — чаңгыс кызы Арбындай Седикей уруу Ооржак.

От-оолдун акызы Төмүр үези кээрге, аңгылангып, Хеймерек Ооржак-биле өг-бүлө тудуп, 1 кыстыг, 3 оолдун кырынга ийис оолдарлыг, ниитизи-биле алды ажы-төлдүг болганнар. Кызыл-оол, Василий, Көк-кыс, Оолак база Ак-оол, Кара-оол деп ийис-терлиг.

От-оол Час-Адырга алдын уургайынга ажылдап турда, 1941 чылда Тыва Араттың революстуг шеринче калдырткен. Шериг албан-хүлээлгезинге ак сеткилдиг болуп, командирлериниң хүндүктелген чаалап алган. Танкистер курузун дооскаш, пулеметчу, сержант болган. Сержантылар школазын дооскан соонда, салбыр командиринге томуйлаан.

Совет Эвилелинче немец-фашистер халдаан соонда, сержант От-оол Ооржак эжелекчилерни чылча шапчыр сеткилин илереткен. Өске эки турачылар-биле кады ТАР-ның Чазанга Араттың Революстуг Намының Төп комитединге өргүүлдөл бижээш, дайынче чоруур чөпшээрелди алгаш айттаныпкан.

Тыва эскадронну Тулуш Балдан оглу Кечил-оол командылап турган. Эскадроннуң тулчуушкунче кирер мурнунуң белеткели Ковров хоорайга эрткен. Тыва эки турачылар боо-чепсекти холга алган соонда, база чартык ай белеткенгенер. 1943 чылдың декабрь 15-те барыын чүкче айтаныпкан. Бель, Вербей, Городецк, Любимое, Восход, Боровики суурларны таварааш, 31-ги гвардейжи полк чаа 1944 чылды Лесная поляна суурга уткаан. Эки турачылар 31-ги гвардейжи

Тыва эки турачы
От-оол Ооржак.

От-оол Ооржактың чээни
Арбындай Ооржак.

аъттыг полк Деражно суурну хостааш, Клеваньче халдаар дужаалды алган. Ол тулчуушкунга татар националдыг капитан Хафиз Ахмеджановка командирлан 4-кү тыва эки турачы эскадрон 1944 чылдың январь 30-де таптыг-ла хүндүскүнүң 2 шак 30 минута турда бир дугаар тулчуушкунче полк-биле кады кирип, шийтпирлиг шавар халдаашкынны эгелзэннер. Хаттыг-чаыстыг хүн турган. Улуг лейтенант Монгуш Саттың командылаан 3-кү взводу бир дугаарында халдаашкынче кирген. Ол бодунуң үлегер-чижээн көргүзүп, взводун баштааш, бурунгаарлапкан. Деражно дээш база өске-даа тулчуушкуннарга От-оол Ооржак фашисттерге эжелекчилерге удур амы-тынын харам чокка дайылдашкан.

От-оол дайын үезинде ийи катап балыглаткаш, госпитальга эттингенин 1964 чылда угбазы Соскурнуң чаңгыс хеймер уруу Арбындай Седик уруу Ооржак Саглы-Бажының Улуг-Чоогага сарлык фермазынга саанчылап турда, аалынга чайын келгеш, чугаалаан. От-оол оң талакы холунуң кырызының ээдин өттүр боолаткан балыының сорбузун көргүзүп, дараазында тулчуушкун үезинде солагай будунуң дөңмек ээдинге аар балыглаткан түңнелинде берге кезишкын эртип, дөңмекте өске кижиги ээдин салганын төөгүп олурганын чээни сактып олурду.

Ава-ачазы хеймер оглунуң адын камгалакчы, дээди чаяакчы, күштүг сүлделик «От-чаяакчыга» чүдүп, тейлээш «От-оол» деп адап алганының ачызында дайын шөлүндөн дириг чанып келген чадавас. Дайын соонда ол милиция шугумунга ажылдап, бир оол, бир кыстыг тыва херээжен кижиги-биле чурттап эгелей берген. Кажан ол херээжен кижиниң оон мурнунда чурттап турган өөнүң ээзи чедип кээрге, типографияга чазаныкчылап ажылдап турган. Оон соонда чума аарыын илередир экспедицияга база ажылдаан. 1948-1949 чылдарда Мөңгүн-Тайга кожуунга, фронтовик Комбуй-оол деп эжи-биле кады ажылдап, оон бажыңыңа чурттап чоруп турган, ол эжиниң дунмазы Ажылчы-биле өг-бүлө туткан. Олар оон Каа-Хем кожуунуң «Бүрөн» совхозунга амыдыралының сөөлгү хүннеринге чедир кадарчылап чораан.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга эрес-маадырлыг киржилгези

дээш «Дайынчы шылгалар» болгаш өске-даа медальдар-биле шаңнаткан. От-оолдун кады төрзүн чаңгыс угбазы Соскурнуң чаңгыс кызы Арбындай Седикей уруу Ооржак дээрге От-оолдун хан төрзүн чээни, ам бо хүннерде бистиң аравыста, 77 харлыг. Ол Өвүр кожуунуң төвү Хандагайты суурда хүндүлүг дыштанылгада, ажы-төлүнүң ажы-төлүн азырап, карактажып, чөлөнгиш болуп, чиик-сергек маңнап чоруур.

Ол 1948 чылда Саглы эге школазының 1-ги класынче өөренип кирген. 3 классты дооскаш, 4 классты Кызыл хоорай

Хүндүлүг, эргим чонувус!

Силер бүгүдөн улуг дилээвис:

Бистиң чаңгыс чер-чурттууус, тыва эки турачы, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи От-оол Доржу оглу Ооржактың дугайында билир чүүлдерини, хамааржыр материалдар бар болза, класс шактары, дириг чурттап чорда ужуражылгалары: беседазы, От-оол даайывыс-биле чоок эдержил чораан эш-өөрлери, кады кожа чурттап чораан кожолары, кожоларының ажы-төлү бар болза, бистерге, хан төрөл чээнинге, дузалажып көрүңер, улуу-биле дилеп ор бис.

От-оол Доржу оглу Ооржактың сөөлгү хүнүнге чедир чурттап турган чери Каа-Хем кожуун. Ол «Бүрөн» совхозка кадарчылап чораан. Мөчзүн хүнү, айы, чылы тодаргай билдинмес. «Танкист, пулеметчу» деп чуруктуг чүүлде От-оол Доржукай оглу Ооржак (адазының ады шын эвес) (1918—1975) деп турар. Ол-ла чүүлде 1973 чылда Бүрөн-Хем аксынга амгы Зубовка суурга 1973 чылда мөчзүн дээн. Өске материалда 1976 чылда мөчзүн дээн. Ону тодаратчып берип көрүңер.

Бимба Түлүш Бегзиевич бистиң чаңгыс чер-чурттууус, Өвүр кожуунуң Торгалыг сумуга 1910 чылда төрүттүнген, 1943 чылда Өвүр кожуунуң 10 эки турачыларның бирээзи. Ол — Ровнодан Дубно чедир тулчуушкуннарның киржикчизи. Дайын соонда чанып келгеш, Каа-Хем сумузунга секретарьлап ажылдаан. 20 чылдар дургузунда «Бүрөн» колхозка мал бригадирлеп ажылдааш, пенсияже үнген болуп турар. 1973 чылда Бүрөн-Аксынга чок болган. Бимба Т.Б. — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, тыва эки турачывыс.

Хүндүлүг эки турачы өгбелеривис Т.Б. Бимба биле От-оол Ооржактың дайын соонда чурттап, ажылдап турган чери «Бүрөн» колхозка бригадирлеп, От-оол кадарчылап чаңгыс колхозка ажылдап турган хевирлиг. Т.Б. Бимбаның ажы-төлү, төрөлдери От-оол Ооржакты таныыр-билер болза, ачазы-биле каттай турар чуруу азы кандыг-бир материал бар болза, дузалап көрүңер!

Мөңгүн-Тайга кожуунуң даргалары, башкылары, бүгү ажыл-ишчи чонувус, иштиги херектер албанынга МВД-ге база ажылдап турган деп каан, силерде архивте чүү бар ирги?

От-оол даайывыстың өөнүң ишти Ажылчы күүйүвүстүң хадунма, дөргүл-төрөлдеринде биске дузалапкы дег материалдар (фото) бар ирги бе?

Типографияга чазаныкчылап ажылдап турган, ында чүү бар ирги, дуза дилеп ор бис. От-оол Ооржак даайывыска хамаарыштыр бар-ла материалдар, фото-чуруктары бар болза, почта таварыштыр чорудуп бээриверни сүт дег ак сеткил-чүрээвис ханызындан дилеп ор бис.

От-оолдун хан төрзүн чээни Арбындай Седикеевна Ооржак дараазында адресте чурттап орат: Өвүр кожуунуң Хандагайты суурда Дружба кудумчузу, бажың 2 «б», кв. 3., сот. телефону 8-923-541-69-89.

Тывада билдингир, кижиги бүрүзүнүң холунда, бажыңында барып турар ниитилеп-политиктиг солун «Шынче» база бижип болур силер, чолу чаагай чонувус.

Тамара ООРЖАК.

ТУРАСКАА
САМБЫРАД
ТУРГУССА

Тываның Улустуң чызы А.А. Даржай-бидагогика институтунга аңгы факультеттерге өөренип, Ленин кудумчу 3 дугаар бажыңда ниити талга бажыңыңа чу турдувус.

А.А. Даржайның юбиле тураскааткан ужурага Сүт-Хөл база Чаа-Хууннардан келген тлерниң чамдыктары «Б кожуунуң чогаалчызы» «хунаажып» турганна дыңнаан мен.

Сүт-Хөл кожуунуң Суг-Аксы суурда чогаал төрүттүнгени, ада-ие: чурттап чорааны, адаз ажылдап турганы мал эгезиниң бажыңнары а камгалаттынып артып ка «Суг-Аксы» деп шүлүү: мынча дээн:

Төрүттүнген чылы, чер
Дөртөн дөрт чыл, Суг-А
Паспортумда ынчаар б
Барымдаалыг одуруг б
(1977)

Чогаалчының төрүтт хүнүңге тураскааткан номчулгаларны, шүлүкте бижиттинген ыраажылар рейин эгезинде кожуун, ту республика чергелиг дыр эрттирип турары ды күзенчиг.

Чогаалчының төрүтт бажыңы Суг-Аксы ортуман лазындан 50 метр хире кожа турар-ла болгай. Ы гаш мөөрейниң эгелекчи школаның башкылар колл ви болуру күзенчиг. Мөөр эрттирерде улуг белеткел дары негеттинер болбайн чаар.

Кожуун чагыргазы: сүмележип, демнежип тур чогаалчының бажың-муз ажыдып алыры күзенчиг. чогаалчының амыды чурталгазынга, чогаад ажыл-ижинге тураскаа стенилерни дерээш, эки сияларны болгаш өске хемчеглерни организа болур-ла-дыр. Амдызы ол бажыңда аныяк өг-чурттап олурар. Оларны таар оран-сава-биле хан рынга саң-хөө-биле хол кан айтырыглар тургуст келири чугаажок. Ынча бажың-музей айтырыам, зында болдунмас-даа бо чогаалчының төрүттү бажыңыңа: «Бо бажыңга чылдың ноябрь 3-те «Тыва Улустуң чогаалчызы А.А. жай төрүттүнген» деп ту каал самбыраны тургу Сөс-домаан чараштыр чазап ап болбайн аан. гаалчы: «Суг-Аксынга а ачам үш харлаанымга ч чурттааннар» — деп чуга олурганын дыңнаан мен.

Бижээн чүүлүмде айыт ган сүмелерни, бодалда Сүт-Хөл кожуунуң чагырг өөредилге эргелели, Суг- ортумак школазының колл ви деткип, ажылды органи тап шыдаптар боор дээрз идегедим.

Дамдынчап ХОВАИ

УЛУГ СЦЕНАЖЕ ЭГЕ БАЗЫМ

Н. Наксыл студентилери-биле.

Москваның Биче театрының чанында М.С.Щепкин аттыг дээш театр училищезиниң студентилериниң концерти июнь 23-те болур деп чарлап көргөш, уениң эртериниң дүргенин кайгадым. Сактырымга чоокта чаа-ла аңаа өөренир шып-алдаларны чедишкенин дужаап алган оолдар, кыстарны ада-иелери бөлүктүң удуртукчу башкызы Тываның Улустуң артизи Надежда Наксылга-хүлээдил берип, Абаканга чедир үдөп, поезди-же олуртуп турган-на ышкаш чүвө болгай. Үш чыл эрте хона бергени ол-ла ышкажыл. Щепкинчилер ам улуг сцена-же эң баштайгы үнүүшкүнүн кылып, үш чыл дүргүзүндө шынгадыл алган билиин, мергежилин көрүкчүлеринге бараалгадыры бо. Оларның концертин канчап көрбөс, сонуургаваас боор, төөгүгө артып калыр болуушкун ышкажыл деп бодавышаан, бөлүктүң башкызы Надежда Наксылды чугаажы чаладым. Ам ону сонуургап номчунар, күндүлүг номчукчу.

— Надежда Кууларовна, студентилериниң концерт-улуг сонуургал-биле манап бис ийин. Солун-на боор?

— Харын, кижі бүрүзү ынча эр чүвө-дир, ынчангаш ам ай девидеп эгелей бердим. студентилер орукта чоруп оор, ы-ла хонук арткан, сценаже баштай үнери оларга чүдөн-түк дүвүрөңгич дээрзин билип мен, ынчангаш олар дээш ышсыраваас аргажок. Щепкинчилер — ажы-төлүм чедип кээрге, ытай-ла Тожу кожуун чедер, оон июнь 23-те театрывыска концерт көргүзөр бис.

Шупту 11 кижі концерт-киржир. Бо концерт дээр-арның үш чыл дүргүзүндө режиссериниң түңнели бо-ло, ынчангаш кызып-ла турар бо. Актер мергежилди шы-алганы анаа эвес дээрзин бүзүредир апаар, ынчангаш ы-бүрү хайгааралдар, шийден үзүндүлөр, танцы, ыры-сидириниң талазы-биле алган ийин тус-тус болгаш хөйүнүң селделери-биле бадыткаар турар.

— Оларның өзүлдөзи си-риниң кичээңгей, хайгаа-тыңарда болгай, бирги курс-өөренип келгени-биле амгы студентилериниң деңгей-үп-ле тур боор силер аа?

— Өзүлдө дыка илдең-тайгы чыл биле бо чылды-нээр болза, студентилерниң өздөзиниң ылгалы чер биле-р ышкаш, дыка илдең, ийе-үс дылга чамдыктарының аалаары дыка коштак турган. Тр деп чүл деп билиг хамаан-театрже кирип көрбээнери-ин бар болган. Кайнаар-даа-рда, уруглар садының чашы-ышкаш бөлдүнчүп алгаш-ла-уп турган болдур бис ийин, тайгы чылывыста.

Амгы үеде дылывыс элгир-рган. Орустап чугаалаарга, «ыковой барьер» улуг моонда-уп турган болза, ол ам чидип-чыдар. Оолдар, уругларның а даштыкы хевири, боттарын-ынары, кеттинери — бүгү-азы-биле аажок өскерилген, ныг болгаш эки талазынче-де болуп турары өөрүнчүг.

— Ол бүгү башкыларның а-ажылының түңнели деп

санаар апаар, ындыг аа, На-дежда Кууларовна?

— Башкыларның күш-ажылы чүнүң-даа мурнунда дыка улуг рольду ойнааны чугаажок. Щепкинче шупту ат-сурагылы, байлак арга-дуржулгалыг башкылар ажилдап турары бистиң ажы-төлүвүстүң аксының кежи-дир деп бодаар-дыр мен. Орус дыл-ды Удмуртиядан филология эртемнериниң доктору Глафира Николаевна Никольская башкылап турар. Бо башкының кы-зымаккай, шыдамык чоруунуң ачызында студентилеривистиң чугаа-домаа чедингир, сөс курла-выры байлак апарганын кафедра хуралына демдеглээн чүвө. Г.Н.Никольская «Чылдың эки башкызы» деп Россияга чылдың-на эртип турар конкурстун жюри кежигүнү-дүр. Би-Хемниң Туран школазындан тыва дыл, чогаал башкызы Меңги Нааган-оолович Ооржак киржип турда, башкы биске чугаалап турду. «Силерниң Тывадан бир башкы киржип тур» деп. Оон мен: «Ол дээр-ге дыка шыырак аныяк башкы-дыр, шүлүкчү, чогаал сайгарыкчы-зы» — дээш-ле, шаам-биле мактап чугаалаан мен. Глафира Николаевна Тываның төлээзи — бистиң чаңгыс чер-чурттуувус дээш бистер-биле дөмей сагыш

аарып турду. «Жюри кежигүннери шупту демдектеривисти салып каапкан-даа болзувусса, ти-лекчини илередип үндүргүже байдалды хынап, ындыг-мындыг кажарлаашкын болбазын дээш, ээлчежип дежурныйлап турду-вус. Мен Тывадан башкы дээш бадыладым» — дээр-ге, дыка амыраан бис.

Директор башкывыс Дмитрий Георгиевич Кознов база бистиң уруглар, оолдарны мактаар кижі. Үн тургузар талазы-биле профессор Е.А. Ларионовага че-дер кижі чок деп болур. Ол 91 харлыг, ол хиреде ам-даа чиик, сергек, мергежилинге кайгамчык бердинген башкы. Бо башкы коллегалар кайызы-даа фрон-тучулар. Ынчангаш Ада-чурт камгалакчызының хүнүндө бол-гаш Тиелелге хүнүндө бистиң сту-дентилеривис оларга хөгжүмнүг байыр чедирер чаңныг улус. Студентилерин чаптап, оларны таалап дыңнап, кады ырлажып, карак чажын чажырбайн, ыгла-жып-даа оорлар чорду. Менде ноутбукта тырттырып каан ки-чээлдер бар, көргүзүп болур мен.

(Шынап-ла, шак дүргүзүндө щепкинчилерниң кичээлдерин со-нуургап көрүп, башкылар хурал-дарын дыңнадым. Студентилер-янзы-бүрү этюдтар көргүзүп

турар, чаптанчыын канчаар, ыт-куш дээш, кымны өттүмөс дээр, оларны каттырып кижиниң баары кадар чазар. Башкылары дыка шыңгыы көрүп олурар де. Мен ноутбуктан көргөш безин адыш часкай бээр кижі болдум. «Чүгө кым-даа адыш часкаваас чоор?» — деп, Надежда Куулар-овнадан элдесинип айтырдым. «Бо дээр-ге сессия үезинде уруг-лар зачет дужаап турары ол ышкажыл, кым-даа часкаваас, башкылар демдек салыр, ол-ла» — дидир).

— Хореография кичээлде-ри эрттирип турар залының чаражын але, долгандыр көрүнүктөр чайынналыр, шала дош ышкаш кылаң — деп магададым.

— Бо залга улуг орус бале-рина Галина Уланова танцылап турган дээр-ге, студентилер улам хей-аът кирип танцылаарлар. Ат-сурагылы ГИТИС-тиң хореогра-фия факультеди ам-даа бистиң кырывыста каътта хевээр — деп, Надежда Кууларовна чоргаарал-биле демдеглей шаап кагды.

(Бир-ле өрзүлдө хөй башкы-лар хуралы-ла хевирлиг. Бууруп баштыг эр башкының чугаазы кичээңгейимни хаара тудупту. Директор Кознов башкы-дыр деп билдине берди: «Ыры, шүлүк, танцы деп ылгал кичээлдерге турбас ужурулуг — бис шупту-зун студентилерге сиңирер ужурулуг бис». Ооң соонда база-ла бууруп баштыг херээжен башкы (Г.Н.Никольская болду) чугаалап эгеледи: «Эргим башкылар, коллегаларым, ажил-иживисти түңнөп тура, мен Надежда Кууларовнаның са-гыш-сеткилинден уругларга бердинип ажилдаарын онзалап демдеглексеп тур мен. Бистиң шуптувустун өөредип турар билиг-мергежилеривистиң 80 хуузуң Надежда Кууларовна уругларга сиңиктирип турар. Мен аңаа аажок бүзүрээр-дир мен. Ындыг кижі-биле кады ажилдаары дыка чиик-тир. Бистиң чедир берип шыдаваан чүүлдеривисти студентиле-ривиске кандыг-ла-бир арганы ажыглап тургаш, бо башкы чедир тайылбырлап турар. Артист кижі ындыг болбайн-аан. Четтирдивис, Надежда Куу-ларовна» — дээн бо улуг назылыг башкының эживис дугайында чылыг сөстөрүн дыңнааш, амы-раарымны канчаар! Надежда Кууларовна бижииргеп оор-

ла чорду. Харын-даа ноутбук ажыда берген, оон башка ол эки сөстөрүн боду кайын биске чу-гаалаар, эпчосунуучалы аайлыг эвес деп бодавышаан, «Эр хей!» деп байыр чедирдим).

— Өске кандыг солун бо-луушкуннар болганын чээ, москвачы студентилерниң амыдыралында?

— Театрларже «аян-чорук» кылып шуут амдажаан бис. Москвада Тыва Республиканың төлээ черинге концерт-даа үндүрүп турдувус. Алдарлыг, улуг артистер, ылангыя, щеп-кинчилер-биле ужуражылгалар бо-ла болгулаар-дыр. Бо чылын Россияның Улустун артизи Борис Ключев аалдап кээп чорду. Ол дыка хөй шаңнал-макталдарның эдилекчизи артист-башкы-дыр. Ону хөй-хөй көрүкчүлөр ады алгаан «Воронины» деп теле-сериалдан эки билер дээрзи чугаажок. Чоокта чаа билдингир актер Анатолий Белый-биле ужу-раштывыс. Баштайгы чылын сен-тябрь 1-де Россияның Улустун артизи Юрий Соломин чедип кээрге, дыка сонуургаан бис. Солун чүүлдер-ле хөй-дүр ийин харын. Ойт, шынап, бөлүүвүс ийи өпөялыг — олчалыг болдувус. Өнер биле Сайлык (иелээ Улуг-Хем чурттур), Кызыл-оол (Өвүр) биле Сүктермаа (Чөөн-Хемчик) кыс олчалыг болганнар.

— Өөредилгезин кагдады ыйнаан?

— Чо-ок. Чайгы дыштаныл-гада чигеп алгаш, күзүн кырган ада-иезинге арттырып кааш, өөренип чедип келгеннер.

— О, эр хейлер! Москва-дан башкылар аалдап келир ирги бе?

— Дыка келиксеп турар-лар. Шойгунуң чурту, студен-тилеривистиң чурту дээш Тываны дыка сонуургаар. Саң-хөө айты-рыын бистиң тала харылапкан болза, амырап кээр турганнар. Ынчалза-даа бистиң ол күзеливис бүдөр салым чок болганы дыка-ла хомуданчыг-дыр. Оода келир чылын доозупкаш, диплом ажыл-дары концерттивисти Кызылга көргүзөрдө башкыларывыс ыяп-ла келген турарын чедип алыр дээш, кызыдар бис.

— Күзелдеринер чогул, бүдөр-ле болзунам, башкы. Көрүкчүлериңер театр сыңмас, хос олут чок болур-ла болзу-нам.

Светлана БАЛЧЫР чугаалашкан.

ДЭЭДИ ЭРТЕМ — ЧЕДИИШКИНЧЕ ОРУК

«Өг-бүлө бүрүзүнге дээди эртемниг уруг» деп губернатор төлөвилелиниң боттандырылгасы Тывада уламчылавышаан. Бо чылын үш салгалында дээди эртем чок өг-бүлелерниң уруглары 483 школа база 182 ортумак өөредилге черлериниң доозукчулары ук төлөвилелдин киржикчилери болган.

Тываның Баштыңының даалгазы-биле бо чылдан эгелээш төлөвилелдин киржикчилериниң шилилгезин 5-тен 11 класска чедир чорудуп эгелээн. ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы ук төлөвилелге хамааржыр 5163 уругну баазаже кириген. Бо уругларны үргүлчү хайгааралга алып, Эң-не хөй киржикчилер Бай-Тайга (596 киж), Чөөн-Хемчик (530), Кызыл (381) кожууннардан база Ак-Довурак хоорайдан (415) бүрүткеттинген.

Тускайлаан программа езугаар төлөвилелдин киржикчилериниң салым-чаянныын, өөредилгеге сонургалын, дээди эртем чедип алып күзелин барымдаалап тургаш, сонургалының аайы-биле ханы өөренир аргалыг боор.

База ол ышкаш ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы төлөвилелдин

киржикчилери студентилерниң мониторингин чорудуп турар. Иитизи-биле Россияның дээди өөредилге черлеринде 1844 киж, ТывКУ-да 170 студент өөренип турар. Билдириштин кириген 23 студентиге социал деткимчени көргүскен. 2016 чылда студентилерге социал деткимче

көргүзеринге республика бюджетинден 1409,6 муң рубль көрдүнген.

Бо төлөвилелдин иштинде «Губернатор төлөвилелиниң киржикчилери — ивижилер ажи-төлү» деп программада үш салгалында дээди эртем чок ивижилерниң ажи-төлүн дээди өөредилге черлеринче

кииреринге тускай хайгааралды чор база ол ышкаш социал деткимче кы бүгү-российжи уруглар төптери «Снок», «Океанче» оларны дыштанды көрдүнген.

«Дээди эртем — чедишшинче о» деп программада улуг чедишшин чедип алган күрүне ажилдакчылар темденнер, башкылар база ат-сура ажилдакчыларның киржилгези-видеосюжеттерни тырттыргаш, өөред черлеринге студентилерге видеоларны чорудар.

Оон аңгыда ТР-ниң Өөредилге гаш эртем яамызы төлөвилел кирчилериниң ассоциациязын тургуза болгаш киржикчилерниң бирги слэрттирерин планнап турар.

2014 чылдан тура «Өг-бүлө бүрүз дээди эртемниг уруг» деп губернатор төлөвилелиниң ачызында хөй ажи-төлү, өскүс болгаш ада-иези хайгааралы чок арткан уруглар адрес деткимчениң тускай олуттарын тавартыр дээди өөредилге черлеринче кы алып аргалыг болганнар.

Бистиң кы

Губернатор төлөвилелиниң киржикчилери, ТывКУ-нуң студентилери.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

КҮЗЕЛ КҮШТҮГ

Тыва Республикада амгы үеде дыңналас кижилерниң даңзы-бүрүткелинде 1445 киж бар. Оларның иштинде 2012 чылдың отчетундан алгаш көөрге, 699 киж школа назыны четпээн база школачылар бооп турар. Дыңналас уруглар шупту сурдолог эмчиниң даңзы-бүрүткээштинде турарлар. Оларның кулак аарыглары аңгы-аңгы чылдагааннардан тывылган, кемдээштинден азы шын эвес эмнээштинден араан, чамдыктары төрүмелинден дыңналас боор.

Сонам-Церин Монгуш төрүмелинден дыңналас болганындан, карактарында катаракталыг база болган. Ол 1997 чылдың июнь 12-де Чөөн-Хемчик кожуунуң Теве-Хая сумузунга төрүттүнген. Авазы Лада Эрес-ооловна аарыгның уржуктарына алыспайн, ундаравайн, огул эрес-шудургу өстүрүп кижизидип чоруур.

Сонам Республиканың дыңнаары кошкак уругларның школа-интернадына бирги класска өөренип келгеш-ле, чараш омур-хевири база чаптанчыг аажы-чаңы-биле эштериниң болгаш башкыларның кичээнге чыдап чалган. Ол эге класстан тура күш-культура кичээлинге ынак болгаш, ол кичээлдин кээрин четтикпейн манаар турган. Тыва чоннуң үлегер домаанда ышкаш езулуг-ла «турза узун, тутса мөг» оол. Сонамны бичиизинде-ле даайлары тыва хүрешке өөредип, мөг болурунун чажыттарын айтып берип, харындаа сумуга болуп турган хүреш маргылдааларына кириштирип чорааннар. Ортумак класстарга келгеш, школаның хостуг хүреш секциязынче барып эгелээн. 8-ки класстан эгелээш Россия чергелиг алдарлыг тренер башкы Артыш Алексеевич Доржуның удуртулгазы-биле хостуг хүрештин чажыттарына өөренип, оон арга-сүмелерин ап, чалданыш

чокка хостуг хүрешке белеткенип эгелээн. Артыш Алексеевичиниң холунга киргеш, Сонам хостуг хүрештин аргаларын тыва хүреш-биле холуп тургаш, улам шыңгы өөренип эгелээн. Тренери Артыш Алексеевичиниң: «Сонамны таптыг өөредип болза, оон кончук мөгү үнер» — деп чугаалааны бадыткаттына берген. Ол школаның болгаш хоорайның яңы-бүрү хостуг хүреш маргылдааларына киржип, бирги болгаш ийиги черлерни ап келген.

2014-2015 чылдарда ол Россия чергелиг дыңналас улустарның маргылдааларына киржип эгелей берген. 2015 чылдың октябрь 15-17-де Тбилиси хоорайга (Грузия) делегей чергелиг элээди оолдарның хостуг хүреш маргылдаазына бирги черни алгаш, алдын медаль болгаш хүндүлел бирик-биле шаңнаткан. 2016 чылдың февральда Владимир хоорайга элээди дыңналас оолдарның хостуг хүреш маргылдаазына 50 килге бирги черни алгаш, делегей чергелиг маргылдааларга киржип эргени чаалап алган. Сонам тренери Артыш Алексеевич-биле анаа орбааннар, хүнүн-не чаа-чаа аргаларны өөренип, күш-шыдалын дадыктырып, хан-дамырын ажилдадып, шыңгызы-биле белеткенип эгелээннер.

Делегей чергелиг маргылдаага киржири-биле Москва хоорайга кадыкшылын хынадып, эмчиниң тускай комиссиязын эрткен. Эмчи хыналдазын эртип турда, эмчилер Сонамның карактарында аарыын илереткеш, лазерлиг кезиштин эртерин сүмелзэннер. Сонам авазы Лада Эрес-ооловна-биле анаа ундаравайн, аарыгны эмнээри-биле Красноярск хоорайже чорупканнар. Чүге дизе, Сонамның делегей чергелиг маргылдаага киржип дээн күзели күштүг болган. «Аңаа киришпес сен, карактарың багай-дыр» — деп, Сонамга чугаалаарга, ол шуут ыналас, киржип мен дээш турупкан. Красноярск хоорайның

улуг эмчилериниң дузазы-биле караанга лазерлиг кезиштин эрткеш, улаштыр база хан-дамырын быжыктырып, маргылдаага белеткенип кирипкен.

2016 чылдың майның 1-ден 6-га чедир Иранның Тегеран хоорайга болган дыңналас элээди оолдарның маргылдаазына 50 килге 2-ги черни алгаш, мөңгүн медальга төлөпиг болган. «Күзел күштүг» дээдинде ышкыш, Сонамның делегей чергелиг маргылдаага киржип дээн күзели, сорулгазы бадыткаттыган. Ада-иелер ажи-төлүн деткип чоруур болза, кандыг-даа шаптаразыннарны эрте берип болур. Сонамның авазы Лада Эрес-ооловна огулунуң изиг күзелин деткип, огулунга ие ынакшылын көргүскени ол. «Кандыг-даа шыраак спортчунуң артында, эң-не күштүг киж ава турар» дээни шын, бадыткаттынып турары ол. Сонамның артында үзел-бодалы күштүг авазы Лада Эрес-ооловна ол-дур. Дыңналас, дүлөй төлдү кижизидип, чажындан камнап, ынакшылын, чуртталгазын бүрүнү-биле берип чоруур ие. Тыва чонга чоргаарал-дыр.

Сонамның өөредилгези кошкак-даа бол, кижизидилгези эки, дыңнангыр, чүткүлдүг, топтуг-томаанныг, кижилер-биле хүлүмзүрүп алгаш чугаалажыр, алдар адынга улуургавас, эштери-биле найыралы быжыг. Оон чаңгысклассчы чоок эштери Назын Сат, Алдын-оол Сат, Алдын-Херел Сат. Бо оолдар Чөөн-Хемчик кожуунуң аңгы-аңгы сумуларыннан келген. Олар чаңгыс иениң төрзэн оолдары дег аразында найыралдыг, кезээде кожуп каан бызаалар дег чарылбас, бот-боттарына дузалажып, деткижи чоруурлар.

Спортчулуктуң делегей чергелиг чемпион деп атты чедип алганы дээрге бир дугаарында школа-интернатта башкыларының үлүг-хуузу, деткимчези-дир, ийи дугаарында авазының огулунга быжыг даянгыш болганы, үште,

Сонам-Церин Монгуш.

тренер башкызының чедимчелиг эки белеткээни эң-не бедик черде турар.

Сонам бо чылын школаны доозуп турар. Школаны дооскаш, улаштыр тренер башкы болуп күзели. Ол Тыва Республиканың база бир ат-алдарлыг мөгези боор дээрзинге кандыг-даа чигзиниг чок.

Мен Республиканың дыңнаары кошкак уругларның школа-интернадында 13 чыл ажилдап тур мен. Мынча чылдар дургузунда чеже өөреникчилер доостурбаан дээр. 2004 чылда доостурган өөреникчилерим аразындан Дженни Чамыян делегей чергелиг сумо хүрешке чемпион болган. Ам Сонам-Церин Монгуш база-ла делегей чергелиг чемпион болганына чоргаарланыр-дыр мен.

2011 чылда Швейцарияның Женева хоорайга делегей чергелиг Европаның социал айтырылларына хамаарышкан конференцияга киржип чораан мен. Дыңналас уругларның өг-бүлөгө

кижизидилгезиниң дугайын бижээн чүүлүм дээш бо конференцияга чалалга езугаар чоронум ол. Башкы эштерим ме «кудуруу узун киж» дээр. Шын, даштыкы чуртче чоронум соонда, удаваанда, мээ өөреникчим Сонам Монгуш мээ соомдан делегей чергелиг ул спортка киришкеш, келгенин өөрүп чоруур мен. Бо школа ажилдааш, үш улай доозукчул доостурдум. Мээң база кижиздикчи ажилымның үлүг-хуу багай эвес деп, чоргаарлан чор мен.

Ынчангаш, ада-иелер, ажи-төлүңерниң келир үези силерни холуңарда, сагыш-сеткилер ханыңарда. Оларны езулуг кижилер кылдыр өстүрүп, өөредип кижизидери дээр-ле, Тыва чуртуңарга хүлээлгенер дээр утпаңар.

Галина МОНГУШ

Кызыл хоорай.

Фото-чурукту хуу архивте алган.

ОЗАЛДЫГ АЖЫЛ

Кризис үезинде эвээш-би-не-даа болза акша ажилдап алгыры багай эвес. Бистиң дыка хөй хамаатыларывыс немелде орулга тывар черни интернет дамчыштыр дилеп турар. Чижээ, чамдык сай-тыларда «500-тен 3000 рубль чедир акша ажилдап ап бо-лур» дээн сөстөрже кичээ-ней угланыр. Ол телефонче долгаптарыңа-ла шалың акша-ды белең болур деп чарлалдың элери бүзүредир. Чаңгыс хүн дургузунда «ажылдап алган» деп акшаң дээш судтадып, оон туржук шииткелге онаажып болур сен.

Кижини бодаарга, ыңдыг ажилды алгыры бөдүүн ышкаш. Албан-чурунун сайтыларындан ажил ди-ни чоруур кижилерни долгаптарын-чалаар. Силерге бир-ле банкыга сет картаның чаңгыс көпөөк-даа ревейн аждарын сүмелээр, ооң онда шаңнал акша бергеш, ону улук документи-биле катай дып алыкчыже чорударын айтыр. Документилерге карта эззиниң спортунуң хоолгазын, керээни, рольду, интернет ажыглаар та-вы-биле документи-биле кожар. Хоойлуга чөрүшкөк чүве мында хире. Банк ажилдакчылары дуңуң хуу картасында медээлер айында өске улуска дыңнатпаңар доктаамал сагындырып турар тай. Ол-даа канчаар, берипкени тада акша чок болгай.

Ооң соонда ол ажык карталар-ны кажар кижилер ону сонуургаар улусчу — херек үүлгедикчилеринге, бузурукчуларга, мегечилерге ботта-рынга ажыктыг кылдыр ажыглазын дээш садыптар. Олар кандыг-бир херек үүлгедип тургаш, хамааты-лардан бузуруп алган улуг түңүг акшазын актыг кылдыр алырынга, хоойлуга чөрүшкөк сайгарлыкчы чорукка, үндүрүг төлээринден был-дамыштаарыңа болгаш өске-даа саң-хөө үүлгедикчилеринге ажы-лап турар. Силерниң картаңарны террорисчи ажил-чорудулганы акшаландырыңа база ажыглап болур. Мону тодаргайлап чугаа-лаарга мындыг: карта ажиткаш, 3000 рубльди «шаңнал» кылдыр алгаш, хоойлуга чөрүшкөк опера-циялар кылзын дээш картаңарны чорудуканыңар ол. Ооң кайда барганын, кандыг акша ында саар-лып турарын билбес силер. Саң-хөө будаарлар силерниң аждып каан агар саныңар дамчыштыр үүлгедикчи чүүлдерни кылып турар.

Бодунуң талазындан банкылар төлевир карталарын ажыглап хоой-луга чөрүшкөк операциялар кылыр чоруктуң оруун шыдаар шаа-биле дуглап турар. Чижээ, 2015 чылдың дургузунда Кемерево, Новосибирск, Прокопьевск болгаш Красноярск хоорайларның район судтары бу-руудаткан 10 шииткелди үндүрген, банк карталарын ажыглааш, саң-хөө үүлгедикчи кылырыңа ки-ришкен 35 кижини кеземче херээңге

онааган. Ол 35 кижиниң аразында «хензиг төлевир» алыр дээш кар-тазын бодап чокка берипкеш, шиит-тиргенер база бар.

Саң-хөө рыногунуң экспертте-риниң чугаалап турары-биле алыр-га, бо айтырыг банк системасында аажок чидиг тургустунуп турар. Бу-зурукчулар акша аргыштарының талазы-биле чаа-чаа кажар хевир-лерин чылдан чылче хөйү-биле тып турар. Ындыг арга-биле бузуруп алган акшазын «агартып» алыр. Ол арганы ажыглаар дээнде олар-да арын-нүүр чок — боттарының үүлгедикчилеринче чоннуң кошкак камгалалдыг кезээн — ажылы чок кижилерни, эвээш орулгалы-ларны, студентилерни, пенсио-нерлерни хаара тудуп турарлар. Ынчангаш оваарымчалыг болуру, бодунуң ажык картасында агар сан-ны айыткан хуу медээлерин кымче-даа, кайнаар-даа дамчыдарыңа чөпшээрешпес херек.

Ол хуу медээлерни дамчы-дыптар болзуңарза, силерниң хуу орулгаларыңарже холгаарлап бо-лурун база утпаңар. Пенсияңарны, стипендияңарны социал өске кар-тадан ал турар-даа болзуңарза, силерниң берипкен картаңарны дамчыштыр ол акшаже кире бээр-лер. Ындыг таварылгада силер чүгле херек үүлгедикчилериниң киржикчизи эвес, бодуңарның-на чөпшээрелиңер-биле бодуңарны оорлаткан кижини болур силер.

Надежда ВЛАДИМИРОВА.

Байыр чедиришкени

Бистиң ынак, эргим ававыс Саянмаа Машпаковна ИРГИТ бөгүн, июнь 23-те, 50 харлап турар. Ававыстың юбилейин таварыштыр байыр чедирип, ажыл-ижи-ге чедишкенини, быжыг кадыкшылды күздөвис. Ынчангаш дараазында одуруг-ларны бараалгаттывыс. Алдын хүннүң адаан орта бисти чаяап, Арат чонга төлөптүг бооп өстүрүп каан. Эңерелдиг ававыска мөгөйбишаан, Эки чолду, аас-кежик күздөвис!

Башты суйбап, чассыдарың эң-не эргим
Чагыг-сөзүң, сургаалдарың утпайн чор бис.
Ажы-төлүң өзүп келген өөр-өнер
Чоргаарланып узун назын чуртта, авай!
Күзелдерин ала-чайгаар бүдүп чорзун,
Кадыкшылдыг кымдан артык быжыг болзун!
Чүрээвистиң ханызындан күзээривис,
Чүс хар чедир чуртта, авай, дилеп тур бис!
Ажыл-ишке тура дүшпөс эрес-кежээ,
Өөр чонга аажы-чаңы чазык-чаагай
Ававыска бежен харлаан ою-биле
Өртемчейниң өңгүр чечээн сөңнөп тур бис!

Хүндүктөл-биле ажы-төлү, уйнуктары!

Бистиң ававыс, кырган-ававыс Вера Ондаровна ДАДАР-ОЛ бо хүннерде 65 харлап турар. Ол Улуг-Хем кожуунуң Арыг-Үзүү суурунда уруглар садының повары бооп үр чыл-дарда ажылдаан. Ававыска төрүттүнген хүнүн таварыштыр кадыкшылды, аас-кежикти күзеп, бистиң ававыска ам-даа үр чылдарда чоруур күзээр-дир бис.

Байырланчыг 65 хар
Бөгүн сенче аалдап келди,
Бурган чаяан хүнүң-биле,
Байырывыс хүлээп ап көр!

Хөй санныг уйнуктары, ажы-төлүңдөн.

«Мээң сеңээ чедер оруум үр-ле болду, ыраажы Сорукту. Москвадан мен дээрде самолеттарны шапкан айттар ышкаш, солуп чорааш, уждуп келдим. Сени чер кырыңа тыппайн баар ири мен бе дээш, далажы-ла чордум» деп, журналист В.Варян 1974 чылдың март 30-де үнген «Тувинская правда» солунга бижээн. Ону чомчупкаш-ла, бир Улуг база Биче эргилделерни эрткен чазылыг хөөмейжи база-ла далажыпканымын оон бээр катап-катап бижип келген материалдарымдан бөгүн көрүп ор мен.

Оң каргыраазын кара ча-дан-на (1930-1940) ырлаар-жактан дыңнап келдим. Аңаа чыл мурунда ужурашкаш, уруу Катяның бажыңыңа чу-аштым. Ол меңээ ачазының азын моолундан тыважыдып ип турду. Хелемечи чокта, эк бүтпес, хей.

Катя — Санчы Екатерина уктеевна — «Чадаганның дарында» деп номнуң ав- (каш-ла кожуун чону кел-кайгап чанар Торгалыглар) рнүң Торгалыгдан Сан-чызыл-оолдуң кадайы ол-арның алды ажы-төлүндөн ва Санчының школачы нде-ле бижээн чагаазы ам-менде. Ону библиотекаңарда чылдың сентябрь 27-деги ндан» сонуургап көр, ном-у. А мээң Соруктуну бижээ-ни 1974 чылдың апрельдеги, чылдың март 6-дагы, 1987-дың октябрь 23-теги, 1992-дың июнь 3-теги база бо-ла ыгы №110 «Шын» солуннар-номчуп көрүңер. «Улуг-Хем» танахта база бар.

1990 чылдарның эгезинде ырал Очур суглар Качык-азының музейин кылып тур-ис. Ынчан мээң 1974 чылда-арттырган Соруктунуң чуруун

Нарындан чурукчу күдээм Анато-лий Дондуп өңнээш, ол музейге берген. Арткан чуруктарымны М.Кенин-Лопсанга, Зоя Кыргыска, солуннарга, альманахка-даа бер-гилээн мен.

Улуг хөөмейживис-биле на-зынывыс 36 чыл ылгалдыг-даа болза, чылывыс чылдаш. Ка-йывыс-даа бир Улуг, бир Биче эргилделерни эртир чурттаар са-лымныг болган болдувус. А Күске чылывыстың меңгизи чаңгыс-ла борбак, арта-ла ак.

Черге төк дээш, Күске чылды
Чеди катап көргөним бо.
Эң-не Улуг база Биче
Эргилдени эрткеним бо.

Чылым ады — чырык адым,
Чыда тейлээр чүвем-не ол.
Ындыг чыл ам меңээ келбес,
Ынчангаш аа мөгөйп каайн.

Феодалдыг Тыва үезинде ар-оюннарда Самдаңай биле Чолдак-Кара хөй уругларының хеймерин Мөрөндөн тараалап келген моол Ногаан-Бүдүпке азы-радыпкан. Оюн Сорукту ынчаар Кыргыс Сорукту болу берген. Ажы-төл чок Бедик-Батма биле Бүдүп яды-даа турган бол-за, азырандызы өске өөрүндөн дудак чок өзүп келген. Феодал Урту-Назынның малын кадарып чорааш, хөөнүн хөөмейи-биле көдүрүп, кайгаанын каргыраазы-биле хандырып чораан оол улус-ка чалаттырза-чалаттырза, улуг хөөмейжи болу берген.

— Мөрөнге Чалзырай, Нарыңга Чадамба ышкаш хөөмейжилер хөй турду, ынчалза-даа Бай-Хөлдөн Шар-Болат оглу Да-лаага чедеривис чок — деп, 75 харлап турган хөөмейжи меңээ чугаалап орду. А боду, ТАР чазаа тургустунарга-ла, уран чүүлче хаара туттура берген. Улустуң хөгжүм херекселдеринге ойнаар, ырлаар, танцылаар, шиилерге

киржир баштайгы артист ын-чаар тывылган. 1920-1930 чыл-дарда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери, улаштыр-ла уран театр оюн салбастаан. Ынчаар-ла 1934 чылда орус чурту кирип, Москва дээр хоорайга ырлаар-хааржак пластинказынга каргы-раазын бижитти. Шиш бөлгүмүңге режиссер Салчак Тока, дошпу-луурлаар Оюн (Максим) Мунзук, ырлаар Оюн (Мунзук) Кара-Кыс, бызаанчылаар Донгак (Алек-сандр) Лаптаң суглар кады чоруп турганнар. Уран театр ынчалдыр тывылгаш, 1936 чылда хөгжүм-шии театры тургустунган.

ТАР чазаа 1921 чылда тургус-тунарга-ла, эргиниң артыышкы-нын элдемейлээр болгаш чаа амыдыралды чаларадыр ажыл чер бүрүзүңе калбарган. Аңаа ыры-кожамык, кочу-шоодуг, оюн-баштак, интермедия болгаш шишидиг чидиг чепсек, изиг сургаал болган. Кызыл-өглер, бөлгүмнер, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери ынчаар ты-вылгылаан. Ол үеде ыңдыг солун чүве ураңгайдан чаа-ла тыва-жаан чонга турбаан.

Үжүк-бижик чок, ном-дептер чок, концерт программасын бот-тары чогадыр:

Эргетенге, баяатанга
Эрээдедиң чораанымны.
Эрги казак дүжүп каарга,
Эттеттирбес болганымны.
Баяатанга, эргетенге
Базындырып чораанымны.
Байбаң казак дүжүп каарга,
Бактаптырбас болганымны.

1925 чылдың май 2-де Кызыл-дың чурттакчылары «Кажар кы-дат» деп шишигеш көргөн. Ол-ла үеде каш борбак дайынчылыг шериг кезээңге, «Сонуургактар театры» ажиттыңан. «Дөртөн шерин чыскаап сургаан төп-ле-яамы бистиң Тыва» деп ырла-

жып эгелээн бис. Соруктувустуң сонуургаа хайнып, сорук кирген черлери бо-дур. 1926 чылда «Хам» деп шиш көстүп келген, «Хайыраан боттуң» хаяазы ол эвес ирги бе? Тыва Арат рес-публика (1921) тургустунмаанда-ла, уран чүүлдүң узун оруун изеп эгелээн баштайгы — 1900 чылда төрүттүнген Кыргыс Сорукту бо.

Александр Лаптаңның «Ыр-лаал чүрээм» деп номунда (арын 71) М.Мунзуктуң сактыышкы-нындан Кыргыс Сорукту киржик-чилиг болгаш лектор, суфлер, көрүкчүлөр чыыр С.Тока, хана солун үндүрер М.Момбужай, шише хереглээр аяк-сава, аш-чем харыылаар Хертек Анчымаа, Сергей Серен сугларның Эрзин-Тести 1937 чылдың тос айда 16 хонук кезээни солун. «Үр дарга-зынга үш чыл болдум» деп шише К.Сорукту киржикчилиг уран чүүл бригадасы 1938 чылдың майда база-ла Нарын, Тере-Хөл, Бай-Хөл, Шара-Нуурдан бээр кезээн. Дус-Даг, Бора-Шай тавартыр Чөөн-Хемчикче чорупкан...

Артистерни үдеп келген чон Хөндөргей бажының малгажыңа кадалган машиналарны уштуп, чамдызы аш-чем кылып турда, Сорукту хөөмейлелтерге, чон тура дүшкен. Дораан-на Лаптаң бызаанчызы-биле, Кара-оол игили-биле, Моңгалби лимби-зи-биле хөөмейи хөөннепкен. Сорунзалыг Сорукту соруккур-даа, соруктуг-даа, сорулгазын соорадатпас-даа. Ынчангаш чон Соруктунуң талантызын феодал-дыг Тывадан бээр сонуургаан. Ол — бирги артист, бирги хөөмейжи, бирги хөгжүмчү, бирги самчы, бирги ыраажы, бирги....

Соруктунуң авазы Чолдак-Ка-ра Амбын-Ноян Комбу-Доржунуң ыраажызы. Хайыраатызының барган черин, ужурашкан улу-зун, мал-маганындан бээр ол-ла

черинге шүлүктөп, кожамыктап, ырлап, хөөмейлеп кааптар. Ооң бодунуң оглу хөөмейжи Сорукту, кады төрээнериниң оолда-рындан Мунзук биле Болдукпан артистер болулаан. Ынчангаш-ла Соруктунуң уруу Катя би-чиизинде Мунзук сугга школа дооскаш, Минусинскиниң культу-ра-чырыдыышкын школазының соонда Өвүр, Тес-Хем, Эрзин кожууннарның культура албан черлеринге ажылдаан. Фаина Соруктуевнаның аар-саар ажыл-дыг чораан Павлов дээр ашаа чок апарган. Даш-оол (Даш-Дарган) Соруктуевич Мөрөнге дарган-нап чораан. Сорукту боду база Мөрөниң колхозчузу. Екатерина Соруктуевнаның уруу Санчы Кла-ва Кызыл-ооловнаның ажылын билбес мен. Ооң 85-тээн ачазы К.Санчыга тураскааткан байыр-лал Хандагайтыга июнь 13-те бол-ган, а кырган-ачазы К.Соруктунуң 115 харын хөөмейжилер Эрзинге июнь 24-те эрттирер.

Уран чүүлдүң ужундан
Уруктапкан хөөмейжи.
Улус чонга ынчангаш
Утпунмастаан Сорукту.
Сорукту, Сорукту,
Соруккур-ла Сорукту!
Ырлаар-хааржак иштинден
Ындынналган хөөмейжи.
Ында-мында, кайда-даа
Ыры тараан Сорукту.
Сорукту, Сорукту,
Соруккур-ла Сорукту!
Хамык езу-чаңчылды
Камнап чораан хөөмейжи.
Каргыраазын хаптапкаш,
Казбайн келген Сорукту.
Сорукту, Сорукту,
Соруккур-ла Сорукту!
Хөгжүлдеже орукту
Ажыдып каан хөөмейжи
Хөйге, чонга бирги бооп,
Артып калган Сорукту.
Сорукту, Сорукту,
Соруккур-ла Сорукту!

Чоодо КАРА-КҮСКЕ,
хөөмейжиниң мөгөйикчизи.

Аныяктар хүнүнге хемчеглер

ИЮНЬ 23

15.00 ш. — Скейтбордистерниң болгаш роллержилерниң фестивалы, И.Ярыгин атыг спорт комплекзиниң девискээринге.

ИЮНЬ 24

12.00 ш. — Россия Федерациязының Кино чылынга тураскааткан кинобатл, Туризм бажыңына.

14.00 ш. — «Тываның аныяктары Енисей хемниң арыг эри дээш» деп аныяктарның эң улуг хемчээлдиг субботниги (диджейлерниң киржилгези-биле, шупту киржикчилерге сертификаттар тыпсыр), Национал парктың сугга эштир черинден (пляжтан) эгелээр.

13.00 ш. — Аныяк өг-бүлелерниң өгленишкен байырлалдыг езулалдары, ХБАБ эргелелинге.

ИЮНЬ 25

10.00 ш. — Спорт фестивалы: «Мээн соомдан маңа» массалыг чарыш; ГТО кезектерлиг маргылдаалар (деңзи шою көдүрери, чаңгыс черден узун дуртун шураары, черден иттинери (отжимание), канат тыртары, армрэслинг), Кызыл хоорайда Аныяктар сесерлиинден Арат шөлүнге чедир.

11.00 ш. — «Аныяктар Саммиди-2016» ажыдышкыны, «Юность» лагери, Кызыл кожуун.

ИЮНЬ 26

14.00 ш. — Наркотиктер ажыгалы-биле болгаш оларны хоойлуга удур садып-саары-биле демисел хүнүн таварыштыр «Аныяктар — наркотиктерге удур!» акция, Арат шөлүнге.

14.00-17.00 ш. — Профилактика шөлчүгештерин тургузары (профугланышкынар, күш-ажылга хаара тударының, медицина профилактиказының, пенсия болгаш үндүрүг темаларының, бизнес болгаш социал төлөвилээшкинер айтырыгларының талазы-биле консультациялар), Арат шөлүнге.

14.00-15.00 ш. — Мода көргүзери; Кино чылынга тураскааткан аныяктарның шөлчүгежи — кинофильмнер болгаш мультфильмнер маадырларының эң-не эки хеп конкурзун эрттирери, эң-не шыырак диджейлер болгаш битбоксерларның конкурзу, Арат шөлүнге.

15.00 ш. — Брейк-данска республика чергелиг маргылдаа, Азия төвүнге.

15.00 ш. — «Холли» будуктар фестивалы, Национал паркка.

18.00-20.00 ш. — Эстраданың аныяк артистериниң киржилгези-биле «Аныяктар хоорайы» байырлалдыг концерт программасы; аныяктар шимчээшкиннериниң идея-кейжилерин болгаш аныяк специалистерни шаңнаары, Арат шөлүнге.

20.00-22.00 ш. — Байырлалдың диско-теказы, Арат шөлүнге.

22.00-00.00 ш. — Музейге дүн.

ИЮНЬ 28

11.00-15.00 ш. — «Аныяктар Саммиди-2016» (өөредилге шөлчүгештери, муниципалдыг органнарның аныяктар-биле ажылдап турар ажылдакчыларын шаңнаары), Кызыл хоорайда Тыва культура төвүнге.

Байыр чедиришкени

Угбавыс Валентина Билигиновна ДОМАЛАЙ июнь 23-те 55 харлаан. Ол Чөөн-Хемчик кожуунун Ийме сумузунга төрүттүнген. Угбавыс амгы үеде Кызыл хоорайның ОМС-те хей чылдарның нүүрүнде шаңнал-макталдыг ажылдап чоруур. Угбавыс үш оолдарның авазы, чеди уйнуктарының кырган-авазы, честевистиң ынак эжи. Угбавыска байырлалын таварыштыр өөрүшкүнү, кадык-шылды, чедишкinnerни күзедивис.

Дуңмаларындан.

Анатолий Степанович КОМБУ

2016 чылдың июнь 21-де Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Тыва Республиканың Национал музейиниң ооң мурнунда директору чораан, бүгү күш-ажыл чорудулгазы Тываның культура адырынга эрткен хоочун Анатолий Степанович Комбу мөчээ.

Анатолий Степанович 1957 чылдың февраль 16-да Тыва АССР-ниң Эрзин кожуунун Бай-Даг суурунга төрүттүнген. 1977 чылда Красноярск крайның культура-чырыдышкын училищезин дооскан соонда, дораанна Эрзинниң культура килдизиниң автоклубунун эргелекчизи кылдыр томуйлаткан. Ол-ла чылын ол Чөөн-Сибирьниң күрүнениң культура институтунун культура-чырыдышкын ажылының факультетинин хүндүскү салбырынче кирип алган. 1981 чылда ону чедишкinnerни дооскаш, А.С. Комбу Тес-Хем райкүсскомунун культура килдизин эргелекчилеп, Эрзин кожуунун Нарын суурунун көдээ Культура бажыңына директорлап ажылдап турган.

1984 чылда Анатолий Степановичини республиканың Улусчу чогадылга болгаш культура-чырыдышкын ажылының талазы-биле эртем-методиктөгү төвүнүн улуг методизи кылдыр Кызыл хоорайга ажылдаары-биле чоруткан. Организакчы салым-чаяннының болгаш профессионал чоруунун ачызында профессионал өзүлден шупту чадаларын эртип, албан-ажылынга депшип, 1989 чылда төптү директорлай берген.

1991 чылдың август айда Анатолий Степановичини Тывада республиканың чурт-шинчилел музейинче совет үениң килдизин эргелекчилеп ажылдаары-биле шилчиткен. 1995 чылда тургустунган болгаш 2001 чылда музейниң директорунун албан-дужаалына томуйладырынга чедир ооң удуртуп чорааны шажын-чүдүлге килдизиниң

тургузукчуларының бирээзи. Музейниң директорунун дужаалына ажылдап эгелей. А.С. Комбу бодунун ажыл-чорудуун Тыва Республиканың Национал музейиниң чаа уставын ажыгырындан эгелээн. А.С. Комбу удуртулгазы-биле Тываның чаа-чаа технологияларны ажыгырындан калбарткан, тусканышкынныг кадрлар политик чорудуун болгаш башкарып сайзыраңгайдып, музей ажыгырында чаа-чаа арга-хевирлерин ажыгырында эгелээн. Ылап-ла А.С. Комбу кичээнгелиг болгаш билдиритулгазы-биле ТР-ниң Национал музейи Тываның болгаш Россия өске-даа чоннарының культураны төөгүзүңге хамаарышкан онза айтырыгларны чугаалажып турар чергелиг, регионалдыг республика ужур-дузалыг тостолдар, эртем конференция доктаамал эртип турар албан кылдыр билдингир апарган. Анатолий Степанович музей башкарылга талазы-биле бедик мергеж специалист, янзы-бүрү делгел эрттирп киржиринге салым-чаа музей коллекцияларының идея чыккызы, ханы, хей билигил болуп чораан.

Анатолий Степанович бөдүүн сеткилди, сагыш човаа кижизиг мөзү-шынарлары-биле галып турган. Ол берге байдал кезээде эки сүме, ажыл-херээ дуза кадыптар кижичораан.

Ооң Тываның культура ады ажылын хей санныг хүндүлел бер-биле демдеглээн. Ол 1983 «СССР-ниң культура система тергиниң ажылы дээш» херек дебиле шаңнаткан, 1999 чылда «Республиканың культуразының адыг ажылдакчызы» атты алган.

Анатолий Степанович Комбугайында чырык сактышкын ооң эш-өөрүнүн, коллегалары чоок кижилериниң чүректеринге шагда артар.

Тыва Республиканың Ал Маадыр аттыг Национал му

Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы «Тыва сая правда» солунунун медээлер болгаш спорт килдизиниң редактору Елена Леонидовна Чадамбага ооң өөнүн ээзи, Тыва Республиканың алдарлыг артисти Борис Таан-оолович ХЕРТЕКТИН хенертен мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыдалды илередип тур.

«Шын» солунунун коллективи хоочун журналист Таан-оол Попанаше Хертеке оглун чидиргени-биле холбаштыр база коллегазы Елена Леонидовна Чадамбага өөнүн ээзи, Тыва Республиканың алдарлыг артисти Борис Таан-оолович ХЕРТЕКТИН чырык өртемчейден чоруй барганы-биле холбаштыр ханы кажыдалды илергейлеп тур.

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию сельского поселения сумон Терлиг-Хая муниципального района «Кызылский кожуун Республики Тыва» поступило заявление от **Севек Азианы Алдын-ооловны** о предоставлении земельного участка в аренду из категории под индивидуального жилищного строительства, с общей площадью 800 кв.м., с кадастровым номером 17:05:0701001:300, находящегося по адресу: Республика Тыва, Кызылский район, с.Терлиг-Хая, ул. Механизаторов №8 с разрешенным использованием для индивидуального жилищного строительства «ИЖС».

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрацией сельского поселения сумона Терлиг-Хаянского муниципального района «Кызылский кожуун Республики Тыва» принимает письменные заявления и возражения по данному заявлению.

Председатель администрации сельского поселения Салчак В.М.

В администрацию сельского поселения сумона Сесерлигского поступило заявление от гражданки **Монгуш Маргариты Доржуевны** о предоставлении земельного участка из категории земель населенных пунктов в аренду сроком на 20 лет, расположенного по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский кожуун, с. Сесерлиг, ул. Мойналык, дом 22, с общей площадью 800 кв.м., разрешенное использование для предпринимательской деятельности.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрацией сельского поселения сумона Сесерлигского принимаются письменные заявления по данному извещению.

И.о.председателя администрации сумона Сесерлигский А.А.Чамдан.

В администрацию сельского поселения сумона Сесерлигского поступило заявление от гражданина **Салчак Орлан Доржуевича** о предоставлении земельного участка из категории земель населенных пунктов в аренду сроком на 20 лет, расположенного по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский кожуун, с. Сесерлиг, ул. Мойналык, дом 21, с общей площадью 800 кв.м., разрешенное использование для предпринимательской деятельности.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрацией сельского поселения сумона Сесерлигского принимаются письменные заявления по данному извещению.

И.о.председателя администрации сумона Сесерлигский А.А.Чамдан.

Россияның ФСБ-ниң Тыва Республикада кызыгаар эргелелинде керээ езугаар шериг албанынче «эмнелге херээ» тускай эртемниг, «фельдшер» мергежилдиг кандидаттар хүлээп алышкынын эрттирп турар. **Харылзажыр телефоннары 9-82-25, 9-82-24.**

Россияның ФСБ-ниң Тыва Республикада кызыгаар эргелелиниң парлалга албаны.

Государственное
унитарное
предприятие

ПРОЕКТНО-СМЕТНОЕ

БЮРО ЖКХ РТ

Кызыл, ул. Красных Партизан 30,
2 этаж

- Жилые дома, коттеджи;
- Кыштаг для чабанских
стоянок;

- Градостроительный план
земельного участка;

- Перепланировка и рекон-
струкция домов и квартир.

Раб.тел.: 2-32-59, 3-20-64

факс: (39422) 2-32-59

сот.: 8-923-265-1028,

guppsbrt@mail.ru

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Барыын-Хемчик кожуунун Кызыл-Мажалык ортумак школазын 2006 чылда дооскан **Милада Мергеновна ОЧУР-ООЛДУН** адынга ты-выскан Б №4308228 дугаарлыг аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, секретарь—2-30-69, редакторнун оралакчызы—2-17-91, бухгалтерия—2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Социал камгалал болгаш хей-ниити амыдырал килдизи—2-03-88. Реклама, чарлал килдизи—2-18-10, Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катал үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.

Тираж 4713. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар—21.00, херек кырында—18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счёт № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуника-лар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаннун Тыва Республи-талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткэ Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакция-туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фак-лары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.